

glavom. Jedan komandant ih je streljao na samom mestu pljačke.

Svašta se pričalo i o lepoj dvadesetpetogodišnjoj partizanki Anici Kremer iz Nove Jošave. Kao, opila se, dok se još vodila borba, te da ju je vojni sud divizije osudio na smrt. Juče je streljana. Takve priče ostavljaju mučan utisak, a i nevericu da je baš sve to bilo tako. Ali, rat je i u njemu jedan život, običnog prosečnog čoveka, samo je treptaj u kolektivnom sećanju, a već sutradan neodređena uspomena koju pritiskaju, izobličavaju i potiskuju novi događaji, dani i doživljaji.

Pruga

Brigada je ponovo na maršu. Četa za četom. Bataljon za bataljonom. Po pripremama, po tome što kreće cela Brigada, po užurbanosti starešina očigledno je da se ide daleko i da valja stisnuti zube. Kolona vijuga cestom prema Zvečevu. Drveće je okićeno mrazem i injem. Pocrnele su divlje kruške i kestenovi. Sneg je prekrrio paprat i debele naslage suvog lišća.

Posle sati i sati marševanja Brigada udara na Psunj. Napred se kreće Izviđački vod. U njemu je šesnaestogodišnji Milan Mirosavljević. Jasno mu je da Brigada kreće ka njegovom kraju, Posavini. U partizane je došao još u julu 1942. Sada i on i mnogo stariji po godinama, ali odskora u Brigadi, može s ponosom da kaže: gde si ti bio kada sam se ja borio! Ta je uzrečica sve češća kada dode do nesporazuma i bila je kao neki znak raslojavanja među borcima, pa i starešinama. Partizanski staž je postao važan statusni simbol na koji se svako rado pozivao.

Najzad, kada je Milan došao u Psunjski odred dugo je bio bez oružja. Tek u borbi za Kusonje, kod Pakraca, došao je do lovačke puške dvocevke i poprilično je dugo nosio, čime se baš i nije mnogo isticao. A u borbi za Orahovicu domogao se dobrog karabina, dobre odeće i obuće. Sada lako i bodro korača. I sasvim malo je dovoljno da partizan bude zadovoljan, pa i da se dečak oseća gotovo kao odrastao čovek, pravi ratnik.

I dok Brigada odmiče i spušta se niz južne strmine Psunja, glavnom železničkom prugom Zagreb-Beograd, tutnje vozovi krcati neprijateljevim trupama, oružjem, opremom. Neprekidno, neumorno, noću, danju.

Ta pruga je kičma nemačkog saobraćaja na Balkanu. Zato je bila i dobro čuvana: svako mesto uz prugu je pretvoreno u uporište, stanice u utvrđenja, na svakih hiljadu metara napravljen je bunker, kod svakog mosta, nadvožnjaka, sazidana su utvrđenja od armiranog betona. Prugom su patrolirali oklopni vozovi, između uporišta krstarile patrolle. Tokom januara saobraćaj na pruzi je osetno pojačan. Dovlačene su snage kojima je poveravan zadatak da na teritoriji južno od Save opkole i unište glavninu Narodnooslobodilačke

*

Iz Glavnog štaba Hrvatske, od Vlade Popovića lično, došlo je naređenje Četvrtoj diviziji: svim snagama, svom silinom na železničku prugu, razoriti što više, onemogućiti saobraćaj što duže.

Posle osamdeset kilometara usiljenog marša, Brigada je stigla u sela Bobare, Rogolji, Čaprgince i Trnakovac. U sumrak 22. januara čete su se

postrojavale u dvorištima, na putevima su već bila spremna zaprežna kola, a seljaci su se okupljali u grupe. Svaki od njih poneo je od kuće budak, lopatu ili sekiru. Desetari i delegati su po kućama skupljali bele čaršave radi maskiranja. Tih je dana bio pun mesec, noći su bile svetle kao da je dan.

Sada se sve već znalo: 12. ide na Okučane i na prugu. Brigadna zapovest je bila vrlo detaljna, svakoj četi, vodu, određeni su jasni zadaci i vreme. U četama, vodovima i desetinama još je i podrobnije sve to utanačeno.

Okučani su kotarsko mesto od nekoliko hiljada stanovnika, ali prostrano i sa nekoliko povezanih zaselaka. Bilo je to tvrdo uporište neprijatelja na železničkoj pruzi Zagreb-Beograd. Posada je brojala preko petsto neprijateljevih vojnika poznatih u okolini po svojim zverstvima i uvek spremnih za borbu. U mestu je izgrađeno podosta bunkera, rovova sa bodljikavom žicom, utvrđenih zgrada i iznenađenja svake vrste.

Organizatori ustanka u Slavoniji su dobro poznavali Okučane. Tu je delovala snažna skojevska organizacija koja je izvršila prebacivanje mnogih komunista sa neoslobođene na oslobođenu teritoriju, kao: Čira Dropulića, Vicka Antića Pepea, dr Grujicu Žarkovića i druge iz Zagreba. Jedan od rukovodilaca te organizacije bila je i Nada Dragosavljević, prva žena partizanka u Slavoniji koja je herojski poginula 2. aprila 1942. u borbi protiv ustaša na Gradini iznad sela Bobara. U mnogim kućama u Okučanima, i sa njima povezanim naseljima: Bodegraji, Kosovac, Bogičevci i Dubovac očekivali su partizane. Komunisti i skojevci tu se isto tako plašili od ustaškog pokolja. Stanovništvo Oku-

čana i okolnih sela, pretežno srpske nacionalnosti, pretrpelo je teške zločine od ustaške vlasti, a u ovom mestu su se naročito trudili, pored ostalih zverstava, da Srbe pokrste i prevedu u katoličku veru.

Iako je napad brižljivo pripremljen, zamke kao da su bile neizbežne. Usled napornog privlačenja u vrlo vedroj noći jedinice su kasnile i prevremeno otkrivale položaj. Izostalo je iznenađenje. Po svemu sudeći, neprijatelj je čak i očekivao napad, pa je teškom vatrom i protivnapadima osujetio mnoge planirane zamisli.

Pred sam napad, u železničku stanicu je ušao i voz sa osam vagona, punih vojske, koja je odmah stupila u borbu. Prvi bataljon, koji se borio oko železničke stanice i prodirao ka centru, odjednom se našao u vatrenom „džaku“, naročito I. četa kojoj je pretilo opkoljavanje. Ali, i u ovoj se prilici našao junak: komesar čete Antun Pospišil. Krojački radnik iz sela Venja kod Slavonske Požege, partizan još od oktobra 1941, u kritičnom je trenutku, sa bombama u rukama, krenuo na juriš. Odmah mu se priključio hrabri vodnik 1. voda Radivoje Rončević, a za njima je jurnulo još desetak boraca. Rafali su posekli Antuna Pospišila i još osmoricu partizana. Ali, četa se probila, gazeći preko mrtvih i ranjenih Nemaca.

Drugi bataljon je, takođe zakasnio, pa je naišao na potpuno spremnog protivnika. U borbi za žandarmerijsku stanicu 2. četa je upala u okruženje. Zahvaljujući velikoj snalažljivosti i hrabrosti pojedinaca, izbegnuto je najgore. Ohrabruju borbeni uzvici Ivice Vrbana, Pere Dobričića Lprkosnog Vase Radića, starih boraca. Oni su i u ovim najtežim trenucima održavali borbeni duh čete.

Treći bataljon je imao zadatak da likvidira Nemee u barakama i ustaše oko električne centrale i u još nekoliko objekata. Kada su se privukli na blisko odstojanje, borci su dočekani iznenadnom, snažnom vatrom. Odmah potom je neprijatelj, maskiran belim ogrtačima, krenuo u protivnapad. Najgore je bilo kod 3. čete. Na brisanom prostoru ostali su mrtvi: Đuro Gunjević iz Popovaca, Mile Gostimir iz Sekulinaca, Dragan iz Dragovića i Krsta Kovačević iz sela Markovca. Usred velike neizvesnosti, prva je briga bila da se pali drugovi izvuku. Ali, kako? Ilija Milenko iz Budimaca, četni bolničar, puzeći santimetar po santimetar vukao je žicu ne bi li zakačio kojem poginulom drugu za nogu i tako ga izvukao. I uspeo je. Ali, samo toliko, jer je i on ostao ležeći, smrtno pogođen. Po cenu života ostali su nastavili da izvlače svoje poginule drugove.

Ma koliko da je neprijatelj davao žestok i organizovan otpor, ipak je postepeno bio sabijan, uz velike obostrane gubitke, u svoje najtvrđe i ogorčeno branjene uporišne tačke. Brigada je, naime, opkolila mesto i bataljoni su prodirali sa svih strana. Na mahove je dolazilo do uzajamnih protivjuriša, pokušaja opkoljavanja pojedinih jedinica, pri čemu je neuobičajeno svetla noć loše uticala na psihi boraca, pa je i broj poginulih i ranjenih bio veći.

Te je noći neprijatelj izgubio preko stotinu vojnika, a 12. brigada imala je dvadeset osam poginulih i četrdeset sedam ranjenih

Iako nisu postignuti svi zamišljeni ciljevi, udar Divizije na železničku prugu izveden je punom žestinom. Komunikacija je razorena, uporišta uz-

drmana, neprijatelj iznenađen i zbunjen obimom i silinom partizanske operacije.

Dok su kolone napuštale poprišta borbe, plamen i dim su obavijali sva mesta na železničkoj pruzi od Gradiške pa sve do Okučana. Komunikacija je presečena na mnogo mesta, sistem odbrane uzdrman. Tako su sažete činjenice u izveštajima štabova. A u koloni 12. brigade opet se vraća sećanje na mrtve drugove. Nema više Dušana Dračića Bečara, komandira 1. čete 3. bataljona, veseljaka, čoveka koji je u svakoj prilici bio oran za pesmu i svirku na svojoj usnoj harmonici. U jednom pogibeljnom trenutku Dušan je poveo četu na juriš. Već posle nekoliko koraka smrtno je pao pogođen. Dušan se proćuo još u Podravskoj Slatini, gde je bio i ranjen. Sav svoj život u partizanima ovaj dvadesetogodišnjak primao je na pomalo šeretski način. A možda je tako skrivao tugu i bol za izgubljenom porodicom od desetak članova i dvogodišnjim sinom koje su ustaše, pre nepunu godinu, zverski pobile u rodnom, ustaničkom Paučju na Dilju.

I dok su borci sanjarili o sebi, a komandiri i komesari o svojim borcima, u štabovima brigada i Divizije grozničavo se razmišljalo o novim napadima na glavnu železničku prugu i akcijama na nova uporišta. Jer, to je sada bio zadatak hitan i bespogovor, a postavio ga je neposredno Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Krajem januara neprijatelj je svojim do tada najvećim snagama krenuo na glavninu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Počela je velika sudbunosna bitka u centralnoj Bosni. Tito se povlači prema jugu. Nepregledne kolone ranjenika i naroda zakrčile su puteve prema Livnu, Duvnu i Prozoru, dok su snage 1. bosanskog i 1. hrvatskog korpusa

imale zadatak da manevarskom odbranom štite slobodnu teritoriju i sav taj pokret naroda.

Da bi privukle na sebe što veće snage i tako oslabile pritisak neprijatelja u Bosni, sve jedinice u Slavoniji su 26. januara ponovo krenule na glavnu železničku prugu Beograd-Zagreb.

Već 28. januara 1943. neprijatelj je oštro reagovao. Delovi dve divizije, te snage iz Novske, Gradiške i Okučana, potpomognuti vazduhoplovstvom, nastoje da odbace 4. diviziju do linije Pakrac-Kamensko. Dalje i više nije mogao, jer je za neprijatelja, što se i pokazalo, najvažnije bilo da se sačuva pruga i od nje odbace partizani. U ovim obostranim manevrisanjima, 12. brigada je 1. februara iznenadno napala poznato opštinsko mesto Pakrac pod obroncima Psunja, na železničkoj pruzi Banova Jaruga-Virovitica.

*

Do rata je Pakrac bio čuveno mesto i u Evropi zbog obližnjeg' lečilišta Lipik. Napad na Pakrac izvršen je iz dva razloga: prvo, postojala je mogućnost da se tamo zapleni baterija protivtenkovskih topova i, drugo, da se oslabi pritisak neprijatelja na Diviziju.

Tokom noći, 1, 2. i 4. bataljon uspeli su da prodru u uporište i da zauzmu nekoliko važnih objekata. Početak napada, a i dalja dejstva su tekla prilično neuskladeni. Snage 4. gorskog zdruga, ukupno oko osamsto neprijateljevih vojnika, odoleli su napadima. Dvanaesta brigada nije uspela da dođe do topova, ali je neprijatelj, u strahu od naleta novih akcija, a naročito na Novsku, povukao sve svoje snage u uporišta u zahvatu pruge.